

УДК 78.091:780.616.432:78.071.1Хамелін(045)

DOI <https://doi.org/10.31723/2524-0447-2021-32-1-26>

Антоніна Антонівна Ленд'єл-Сяркевич

ORCID: 0000-0002-4735-1743

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри музичного мистецтва

Мукачівського державного університету

tonyalendel@gmail.com

Консуела Іванівна Бурман

ORCID: 0000-0003-3879-7855

провідний концертмейстер кафедри музичного мистецтва

Мукачівського державного університету

Мирослав Сергійович Екман

ORCID: 0000-0001-8924-907X

концертмейстер кафедри теорії і методики музичної освіти,

концертмейстер кафедри музичного мистецтва

Мукачівського державного університету

myrkrem17@gmail.com

ТОССАТА ОП «L'НОММЕ АРМЕ» М.-А. ХАМЕЛІНА В КОНЦЕРТНО-ВИКОНАВСЬКІЙ ПРАКТИЦІ ТА КОНКУРСНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІАНІСТІВ

*Метою роботи є визначення шляхів розвитку фортепіанної творчості М.-А. Хамеліна на прикладі розгляду та вивчення фортепіанного твору Тоссата оп «L'homme armé», його історії створення та місця у концертно-виконавській практиці, конкурсній діяльності. **Методологія дослідження** спирається на застосування історичного, психологічного, філософського, музикознавчого методів аналізу. У статті розглядається фортепіанна творчість сучасного канадського композитора та піаніста ХХІ століття Марка-Андре Хамеліна, його внесок у світову концертно-виконавську практику та конкурсну діяльність на основі фортепіанного твору Тоссата оп «L'homme armé». **Актуальність теми** зумовлена відсутністю науково-теоретичних розробок, у яких Тоссата оп «L'homme armé» презентується як феномен фортепіанного мистецтва. Проаналізовано особливості композиторського стилю канадського піаніста М.-А. Хамеліна, внесок фортепіанного твору Тоссата оп «L'homme armé» у концертно-виконавську практику та історію конкурсної діяльності піаністів. **Наукова новизна** полягає у вивченні вико-*

навських особливостей цього фортепіанного твору, з'ясуванні його ролі та місця у сучасній фортепіанній літературі, встановленні концептуальних зв'язків минулого та сучасності, розкритті категорій раціонального та інтуїтивного у контексті еволюції та розвитку концертно-виконавського академічного життя суспільства. **Висновки.** Творча діяльність сучасного канадського піаніста і композитора Марка-Андре Хамеліна є визначним відкриттям та явищем світової музичної спільноти, феноменом у виконавсько-концертній практиці та конкурсній діяльності XXI століття. Фортепіанна композиція *Toccata on «L'homme armé»* – нова програмна музика, пронизана єдністю раціонального та інтуїтивного в мистецтві. Творча постать М.-А. Хамеліна є відкриттям у сучасному виконавському мистецтві, і конкурсна п'єса *Toccata on «L'homme armé»*, безперечно, є свідченням високохудожнього мистецтва піанізму XXI століття, де проста французька мелодія вливається і виходить із хаосу та дисонансу.

Ключові слова: постать Марка-Андре Хамеліна, токато, «L'homme armé», фортепіанна творчість, конкурсна діяльність, Van Cliburn International Piano Competition, раціональне та інтуїтивне.

Lendiel-Syarkevich Antonina Antonivna, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Musical Arts of the Mukachevo State University

Burman Consuela Ivanivna, Leading Accompanist at the Department of Musical Arts of the Mukachevo State University

Ekmán Myroslav Serhiiovych, Accompanist at the Department of Theory and Methods of Musical Education, Accompanist at the Department of Musical Arts of the Mukachevo State University

Toccata on “L'homme armé” by M.-A. Hamelin in concert-performing practice and contest activity of pianists

Research objective. The purpose of the work is to determine the ways of the development of piano creativity of M.-A. Hamelin on the example of consideration and study of the piano work *Toccata on “L'homme armé”*, its history of creation and place in concert-performing practice, contest activity. The research **methodology** is based on the application of historical, psychological, philosophical, musicological methods of analysis. The article examines the piano work of contemporary Canadian composer and pianist of the XXI century Marc-Andre Hamelin, his contribution to world concert-performing practice and contest activity, based on the piano work *Toccata on “L'homme armé”*. The **urgency** of the topic is due to the lack of scientific and theoretical developments in which *Toccata on “L'homme armé”* is presented as a phenomenon of piano art. The peculiarities of the compositional style of the Canadian pianist M.-A. Hamelin and the contribution of the piano work *Toccata on “L'homme armé”* to the concert-performing practice and the history of the pianists' contest activity have been analyzed. The **scientific novelty** lies in the investigation of the performance features of this piano work, clarifying its role and place in modern piano literature, establishing the conceptual connections of past and present, revealing the categories of

rational and intuitive in the context of evolution and development of concert-performing academic life. **Conclusions.** The creative activity of the modern Canadian pianist and composer Marc-Andre Hamelin is a remarkable discovery and episode of the world music community, a phenomenon in the performance and concert practice and contest activity of the XXI century. The Toccata on L'homme armé piano composition is a new program music, imbued with the unity of the rational and the intuitive in art. Creative figure of M.-A. Hamelin is a discovery in the contemporary performing arts, and the contest play Toccata on L'homme armé is undoubtedly a testament to the high art of pianism of the XXI century, where a simple French melody intertwines and emerges from chaos and dissonance.

Key words: the figure of Marc-Andre Hamelin, toccata, "L'homme armé", piano creativity, competition, Van Cliburn International Piano Competition, rational and intuitive.

Актуальність теми дослідження. У процесі розвитку композиторського та виконавського мистецтва ХХІ століття спостерігаються та продукуються нові тенденції, створюються нові композиторські школи та течії, вдосконалюється музична мова, змінюється інтерпретаційне мислення виконавців. Нерідко концептуальні ідеї сучасного суспільства стають невід'ємним джерелом емоційного розвитку для нової генерації митців у створенні музичних творів. Дотримуючись чітких технічних, виконавських, функціональних параметрів і можливостей сучасного концертного фортепіано (регістрових, ладових та гармонічних побудов, принципів музичного письма), сучасні композитори ламають мистецькі стереотипи щодо формотворчих аспектів, ладо-тональної ритміки та архітектоніки. Вони ущільнюють фактурні та агогічні нюанси у процесі створення музичних творів, які становлять комплекс інноваційно-художніх спектральних сегментів музики наших днів..

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Дослідження композиторської діяльності М.-А. Хамеліна є новим явищем у музикознавстві та історії виконавського мистецтва. Про канадського піаніста і композитора в музично-критичних нарисах сучасної музики ХХ–ХХІ століть написано мало. Це поодинокі статті З. Вулфа, А. Каптейніса, А. Росса, Я. Тімофєєва, Р. Тарускіна, які розглядають творчу постать митця у контексті сучасної виконавської традиції музики ХХІ століття, акцентуючи увагу на широкому спектрі віртуозно-технічних можливостей фортепіанних творів.

Ідея створення конкурсної концертної п'єси Toccata on «L'homme armé» М.-А. Хамеліна розглядалась у публікаціях

Дж. Блекборна, А. Каптейніса, Д. Пламенака, А.-Е. Планчарта, Й. Регіса, Д. Фолловса з метою розкриття творчої діяльності канадського композитора та піаніста у концертно-виконавській практиці, в історії конкурсної діяльності.

Оскільки творча діяльність М.-А. Хамеліна є новим суспільно значущим та малодослідженим явищем у сучасному музикознавстві та історії виконавського мистецтва, то вона потребує особливої уваги науковців щодо вивчення його творчої діяльності.

Метою дослідження є визначення шляхів розвитку фортепіанної творчості М.-А. Хамеліна на прикладі розгляду та вивчення фортепіанного твору Toccata on «L'homme armé», його історії створення та місця у концертно-виконавській практиці, конкурсній діяльності.

Наукова новизна полягає у вивченні виконавських особливостей цього фортепіанного твору, з'ясуванні його ролі та місця у сучасній фортепіанній літературі, встановленні концептуальних зв'язків минулого та сучасності, розкритті категорій раціонального та інтуїтивного у контексті еволюції та розвитку концертно-виконавського академічного життя суспільства.

Виклад основного матеріалу. В історії конкурсної мистецької діяльності та в концертно-виконавській практиці ХХІ століття важливе місце посідає постать Марка-Андре Хамеліна (Монреаль, 1961 рік, Марк-Андре Амлен) – сучасного канадського піаніста і композитора, який навчався в Йоліе Вінцент д'Анду у Монреалі та в США у Темплському університеті штату Філадельфія у викладачів Івонна Юбера, Харві Ведіна і Рассела Шермана. Перемога на Міжнародному конкурсі піаністів «Карнегі-Холл» в 1985 році стала відправною точкою блискучої кар'єри піаніста. Відтоді Марк-Андре Хамелін славиться потужною концертною діяльністю та участю у численних престижних Міжнародних фестивалях-конкурсах Європи та США, а саме: Бад-Кіссінген (Баварія), Белфасті, Больцано, Сервантіно (Мексика), Екстернах, Ла-Грандж де Месла, Гонконгу, Вальдемос, Хусума, Оттаві, Равінні, Рейк'явіку, Санта-Фе, Ла-Роке д'Антерону, Сінгапура, Турка (Фінляндія), Відень, Гштаад та Веймар, Оксфорд і Портленд (Великобританія), Беллінгхему та Ньюпорту (США), Розендале (Норвегія), Хельсінборгу (Швеція), Асконі (Швейцарія), Бухаресті, Хонемес (Австрія), Монте-Карло, Гейдельберу (Німеччина) та багатьох інших.

Творча діяльність М.-А. Хамеліна включає також фортепіанні речиталі у провідних концертних залах світу: Берлінській філармонії, Залі Занкеля в Карнегі-Холі, Центрі Кеннеді для Вашингтонського товариства виконавських мистецтв, Театру на Єлісейських полях у Парижі, в Концертхаусі, залі Концертгебау в Амстердамі, Йельському університеті, в Цинциннаті, у Москві та Ванкувері, в межах циклу *Keyboard Virtuoso Series* в Карнегі-Холлі, *Herkulesaal* в Мюнхен, *Muziekgebouw* у Амстердамі, Унгмор-холл в Лондоні, Празі, Мюнхені, Франкфурті, Штутгарті, Філармонії на Ельбі у Гамбурзі, Концертному залі імені П.І. Чайковського в Москві, Сан-Франциско тощо.

Паралельно М.-А. Хамелін здійснив концертні програми з фестиваліним оркестром під керівництвом Івана Фішера в Будапешті, Лондонським філармонічним оркестром, державним оркестром м. Мюнхен, Варшавським філармонічним, оркестрами Північно-німецького та Берлінського радіо та багатьма іншими.

Технічна досконалість та виконавська майстерність М.-А. Хамеліна дозволила з легкістю виконувати найскладніші зразки світової фортепіанної музики композиторів XIX–XX століть. Студійні записи у співпраці з британською звуко-записувальною компанією «Nupregion Records» налічують понад 70 CD, що включають розмаїття різножанрового репертуару визначної плеяди композиторів – А. Скарлатті, пізні твори Ф. Бузоні, фортепіанні сонати В.-А. Моцарта, Й. Гайдна, Л. ван Бетховена, Й. Брамса, Ф. Шуберта, Р. Шумана, Ф. Шопена, Ф. Ліста, Л. Годовського, Л. Орнштейна, М. Регера, Ф. Ржевського, Ч. Айвза, М. Капустіна, Ш. Алькана, М. Метнера, С. Рахманінова, Г. Катуара, Й. Маркса, А. Гензельта, Ф. Шарвенки, С. К. Екхардт-Грамматте, Е. Корнгольда, М. Рославця, К. Сорабджі, О. Скрябіна, Е. Вілла-Лобоса, К. Дебюссі, Д. Шостаковича, П. Дукаса, С. Барбера, К. Шимановського, Ф. Гульда, А. Вайсенберга, Р. Щедрина, Л. Бернстайна, С. Фейнберга, Р. Штрауса, Дж. Гершвіна, власні опуси М.-А. Хамеліна та багато інших.

У 2000 році піаніст М.-А. Хамелін став володарем премії за версією часопису «Gramophone» за запис етюдів Ф. Шопена (транскрипція Л. Годовського).

У 2010 році – номінований на премію «Grammy» за оммаж «12 етюдів у мінорних тональностях» французького компози-

тора Шарля Валантена Алькана, де презентував себе як виконавець і композитор.

У 2014 році репрезентований диск із творами Р. Шумана та Л. Яначека, який удостоєний звання «Альбом місяця» за версією часописів «Gramophone» та «BBC Music Magazin». Запис пізніх творів Ф. Бузоні удостоєний премії «ЕCHO Klassik» в номінації «Інструменталіст року (фортепіано)» тощо.

Канадський піаніст і композитор Марк-Андре Хамелін – офіцер ордену Канади, кавалер Національного ордену м. Квебек, член Королівської спільноти Канади, семиразовий володар головної музичної премії Канади Juno Awards, багаторазовий володар премії Асоціації німецьких критиків у галузі звукозапису. У 2015 році його ім'я внесене до списку видатних діячів класичної музики Залу Слави за версією часопису «Gramophone».

Сучасники канадського піаніста і композитора неодноразово відзначали його творчу особистість у своїх висловлюваннях: «...Піаніст вражаючої техніки, який виконував твори багатьох композиторів у блискавичних оригінальних жанрах <....> Один із найвідоміших музикантів світу Марк-Андре Хамелін регулярно концертує не тільки як соліст, але і як виконавець у складі ансамблів, оркестрів, демонструючи свій винятковий талант на міжнародній арені. Першовідкривач і виконавець маловідомих та забутих композиторів, який створив величезну дискографію, включаючи численну кількість записів, що принесли йому престижні нагороди. Він є одним із засновників «Piano Six», приділяє свій час просуванню класичної музики в невеликих громадах у всій Канаді...» [16].

У 1990-х роках ХХ століття композиторська діяльність Марка-Андре Хамеліна досягла найвищого розквіту: для нього не існувало жодних технічних перешкод, які були здатні гальмувати фантазію композитора. М.-А. Хамелін звертається до складних жанрів, створює «надскладні завдання для пальців», поповнюючи фортепіанну скарбницю піаністів власними оригінальними творами. Неординарний композиторський почерк подібний до прокоф'євських «Сарказмів» – художньо-образних п'єс 1914 року. Підтвердженням цього є слова самого автора: «Інколи ми злісно сміємося з когось, або з чогось, але коли аналізуємо, бачимо шкідливі і нещасні наші глузування; тоді нам стає погано, <....> але тепер ми сміємося вже над собою»... [1].

У композиторському доробку М.-А. Хамеліна переважно фортепіанні композиції, присвячені тим чи іншим композиторам (Каденція до Угорської рапсодії №2 Ф. Ліста (1995 рік), Варіації на тему Паганіні (2011 рік) тощо).

У фортепіанних творах головною особливістю М.-А. Хамеліна є використання щільної, насиченої, багат шарової фортепіанної фактури, яка відображається технічно-інструментальними та музично-ритмічними фігураціями, що є наслідком свідомого апелювання канадського композитора до Л. Годовського. В стильовому відношенні музична мова та гармонічне мислення близькі до музики кінця ХІХ — початку ХХ століть, що є прикладом наслідування традицій А. Берга, А. Веберна та А. Шенберга, які свого часу здійснили розмаїття тональних та атональних інновацій. Як зауважує сам композитор із записів інтерв'ю з Я. Тімофеевим, «... період, коли тональність почала руйнуватись, я розглядаю так, як найбільш сприятливий в історії. Це абсолютно природно, що я себе почуваю комфортно, і тому адаптую це у власних творах» [4].

Одним із яскравих зразків у сучасній фортепіанній літературі М.-А. Хамеліна є композиція **Toccata on «L'homme armé»**, яка має цікаву історію створення.

Звертаючись до поняття «**токата**», зазначимо, що це віртуозна музична п'єса для фортепіано або органа, написана у швидкому, чітко ритмізованому безперервному русі [3, с. 178.].

Toccata — «дотик», короткий «удар» по клавішам, «стійке поєднання швидкого темпу, остинатної ритмічної форми, специфічної вимови та фактури (репетиції, *martellato*, короткі та довгі арпеджіо та пасажі, октавно-акордова техніка) [2, с. 20].

Як відомо, в токатах для клавішних інструментів у ХVІ столітті (А. та Дж. Габріелі, Л. Лузаччі) використовували типову клавірну техніку, де імпровізаційні пасажі чергувались з урочистим звучанням. У деяких токатах (особливо у К. Меруло та Дж. Фрескобальді) трапляються поліфонічні елементи; токата використовувалася також як вступ до ричеркару або фуґи. Вершина розвитку старовинних токат та об'єднання всіх історичних тенденцій відображені у творчості Й.С. Баха, токати якого вирізняються типовим характером форм, значущістю та глибинним змістом, а також складністю мануальної та педальної техніки.

Токати нового часу (Р. Шуман, К. Дебюссі, М. Равель, С. Прокоф'єв) становлять фортепіанні п'єси, близькі за жанровими ознаками до концертного етюд.

«*L'homme armé*» (пер. з франц. – «Озброєна людина») – світська пісня Бургундського регіону часів пізнього Середньовіччя, яка була найпопулярнішою мелодією і використовувалась для музичного супроводу «*Missa Ordinare*» [16].

Походження назви пісні «*L'homme armé*» розкривається в різних наукових джерелах, які припускають, що «Озброєна людина» є прообразом Святого Архангела Михаїла [16]. Композитор Йоганнес Регіс убачав образ озброєної людини у *Dum sacrum mysterium / Missa l'homme armé*, що базується на мелодії, яка становить різноманітні текстові тропи та плинність *santus firmus* на честь Святого Архангела Михаїла [6], інші ж припускають, що пісня співзвучна з назвою популярної таверні *Du Fai en Cumbria «Maison L'homme Armé»* [11], адже існує чимало доказів того, що пісня «*L'homme Armé*» мала велике значення для лицарів Ордену Золотого Руна [5].

Ця мелодія написана у тридольному ритмі, вона є енергійною та піднесеною завдяки використанню закличної ч. 4:

L'hom-me, l'hom-me, l'hom-me ar - mé, l'hom-me ar-mé, L'hom-me ar-mé doit
 8 on doub - ter, doit on doub-ter, On a fait par-tout cri - er, Que chas-
 17 cun se viegne ar-mer d'un hau-bre-gon de fer L'hom-me, l'hom-me,
 26 l'hom-me ar - mé, l'hom-me ar-mé, L'hom-me ar-mé doit on doub - ter.

Мелодія уособлює стилізоване поєднання вуличних вигуків та фанфарного заклику духових інструментів, характеризуючи енергію, силу духу, молодості, напору, стійкості до складних життєвих колізій [5]. Назва «*L'homme armé*» є особливо значущою, оскільки знайшла своє втілення у творчості

композиторів епохи Відродження як *cantus firmus* для католицької меси [7].

Раннім відомим записом мелодії та тексту «L'homme armé» є «Неаполітанський рукопис», який був виявлений у 1925 році Д. Пламенаком у Національній бібліотеці міста Неаполь. Науковець у 1929 році підтвердив гіпотезу, що цей рукопис був частиною світської мелодії, яка стала джерелом для написання поліфонічних творів [12, с. 376–383; 13, с. 312].

Композитори дедалі частіше звертаються до цієї пісні як до джерела духовного або тематичного натхнення. Американський композитор Марк Альбургер використовує головну тему «L'homme armé» у збірці творів «Пасакальяс» у першій «Оккегем» і десятій частині «Бах», що були написані у 1992 році. Англійський фольклорний співак, автор пісень та музикант Мокін Кослі створив транскрипцію «L'homme armé» для композиції під такою ж назвою в альбомі 2009 року «The Awkward Recruit (Navigator)», південноафриканський композитор Девід Ерл використовує мелодію «L'homme armé» як тему для фіналу (тема та варіації) у своєму концерті для кларнета (2013 рік).

Фортепіанний твір *Toccata on «L'homme armé»* (Токата на «Озброєну людину») був написаний у 2016 році як конкурсна п'єса для XV Міжнародного конкурсу піаністів імені Ван Кліберна у Форт-Ворті (штат Техас, США; 15th Van Cliburn International Piano Competition in Fort Worth, Texas, USA). Міжнародний конкурс фортепіано імені Ван Кліберна шукав можливість замовити конкурсну роботу для учасників як обов'язковий твір для виконання, внаслідок чого організатори звернулися до канадського піаніста і композитора Марка-Андре Хамеліна, який був головою журі конкурсу, а його п'єса стала обов'язковим конкурсним твором. Композитор в інтерв'ю для газети the Montreal Gazette скаже: «Це те, від чого я не можу відмовитись <...>. Я мріяв бути частиною цього, це була надзвичайна можливість...» [10].

Toccata on «L'homme armé» дає можливість презентувати композиторський талант на виконавських форумах високого рівня та спонукає митця до створення ефектного концертного твору, що демонструє новизну та індивідуальність композиторського розуміння жанрової моделі токати. Нотний матеріал пронизаний яскравістю музичної стилістики, виразністю фактурної та ритмічної організації. Завдяки кон-

курсу віртуозна п'еса отримала визнання широкого кола виконавців.

Цей твір можна визначити як варіант форми сонати зі вступом, скороченою рекапітуляцією та розширеною кодою.

Marc-Andre Hamelin. Toccata on «L'homme armé»

	Вступ	A	B	C
Буквене позначення	c+d+d1	[(a+b)(a1+b1)] [(c1+c2)+зв'язка] [a2+зв'язка]	(a3+a4) (e+e1)	(a5+b3) (f+g+c3+зв'язка)
Кількість тактів	2+8+6	[(2+6)(2+5)] [(2+4)+4][4+1]	(2+2)(3+3)	(4+6)(5+5+4+4)
Такти	1-2; 3-10; 11-16	[(17-18; 19-24; 25-26; 27-31;)] [(32-33; 34-37; 38-41;] [42-45; 46]	(47-48; 49-50;) (51-53; 54-56)	(57-60;61-66)(67-71; 72-76; 77-80; 81-84)
Тональність	f	F	F	F; b; h

	D	E	F	G	Coda
Буквене позначення	(c4+c5) (a6+c6+зв'язка)	a7+a8	(a9+a10+a11) (c7) (b4+зв'язка)	[(b5+b3) (c8+b7+зв'язка)] [c9+a12+зв'язка]	
Кількість тактів	(6+6)(4+2+3)	5+5	(5+6+4) (10) (7+4)	[(2+4)(2+2+4)] [8+6+2]	6
Такти	(85-90;91-96) (97-100; 101-102; 103-105)	106-110; 111-115	(116-120; 121-126; 127-130) (131-140) (141-147; 148-151)	[(152-153; 154-157)(158-159; 160-161; 162-165)] [166-173; 174-179; 180-181]	182-187
Тональність	d; b; cis; fis	h; b	(h; c; cis)(b; h; c; cis) (cis; d; dis; e; e→f)	f	f

Написана токато для фортепіано соло в тонально-хроматичному стилі у тональності *f-moll* через початкове утвердження мелодичної лінії на розгортанні домінантної педалі *ff* перед *Coda* зі значно стрімким піднесенням в кінці твору – у тональності субдомінанти *B-dur*. Хоча в загальноприйнятій

практиці завершення твору в субдомінантній тональності трапляється рідко, натомість інтуїтивне тяжіння М.-А. Хамеліна до субдомінанти композитор характеризує як «раптове несподіване відкриття нових можливостей» або ж як попередження, що «озброєна людина» є ще на свободі – раціоналізована, як данина сучасній музиці XXI століття, коли функціональна гармонія отримує досконале мелодійне визнання, що надає мелодії «L'homme armé» неповторної ідентичності, адже вибір композиції, який здається слухачеві дивним, інтуїтивним, не обов'язково має бути позбавлений раціонального виправдання, якщо композитор убачав усвідомлену логіку субдомінантного завершення твору, прийнятого інтуїтивно. Отже, токато М.-А. Хамеліна показує раціональне та інтуїтивне зерно у рівному співвідношенні, що гармонічно співіснує.

За стильовою належністю *Toccata on «L'homme armé»* можна легко порівняти із сольною фортепіанною концертною музикою кінця XIX – початку XX століття, оскільки вона відрізняється від більшості фортепіанних творів кінця XX–XXI століття. Завершена 29 грудня 2016 року концертна п'єса нараховує 187 тактів, загальна тривалість звучання від 4-х до 5-ти хвилин, за ладо-тональним принципом є майже повністю тональною, що простежується від декламованого вступу із застосуванням неакордових клястерованих звуків акордової послідовності з хроматизмами, та завершується рекапітуляцією, розширеною *Coda*.

Головна тема підсилена динамічно у *f-moll* з багатьма альтерованими знаками в акордових послідовностях, розпочинається з декламації на *ff* (згодом на *martellato* при безпедальному звучанні (*con Ped.*) перших 7 нот пісні «L'homme armé» (приклад 1).

Приклад 1. М.-А. Хамелін Токката оп «L'homme armé», тт.1-2

За своїм декламаційним стилем та рішучим установленням домінанти початкову ланку 7-нотного «напівквверсу» (*напівквверс* – передпочатковий розділ, що готує проведення головної теми (мелодичної лінії) у верхньому голосі майже протягом усього твору) можна порівняти з початком токати Р. Шумана. 14 тактів енергійних напівквверсів у процесі чергування рук на тріольній пульсації готують початок основної теми, яка звучить у *f-moll* (частина А). Починаючи з т. 25, тема регістрово проводиться у верхньому голосі у 1 та 2(3) октаві, а з т. 36 на раптове *p* тема підкреслює незалежність частини В, унаслідок чого проведення 3-х фраз порегістрово (тт. 17-46) зі змінами приводить до напівефемерного стану частини С. Домінантний характер частини С подвоюється завершенням «Експозиції» у т. 44–46, що позначено подвійною тактовою рисою (*приклад 2*).

Розділ «Розробка», позначений подвійною тактовою рисою в т. 47; розпочинається з викладу основної теми в лівій руці верхнього голосу, де в процесі розгортання музичного матеріалу в т. 61 з'являється висотна кульмінаційна фанфара на інтервал м.7 в партії правої руки на неакордових прохідних звуках у межах модуляційного відхилення в тональність *d-moll*, де в т. 85 це яскраво помітно, а також у тональність *b-moll* – т. 91 і *h-moll* – т. 106 (*приклад 3*). У процесі розвитку основної теми присутні декілька інтермедій, які переплітаються і переходять одна в одну, плавно згладжуючи хід музичної думки.

Тільки в тактах 148–149 альтеровані акордові послідовності, позначені авторським *frenetico*, влучно демонструють гармонічний хаос у розвитку музичного матеріалу, який із наростанням постійного *crescendo* у високому регістрі стабілізує музичну думку, рухаючи вперед, де в 152 такті знаходить рекапітуляцію зі стійким утвердженням тональності *f-moll* на *ff* (*приклад 4*), яка веде до т. 166 на домінантній гармонічній педалі. Однак у тактах 168–170 М.-А. Хамелін геніально поєднав частини А і В мелодичної лінії в правій руці: частина А в середньому голосі, В – у верхньому. В тактах 166–175 композитор використовує контроктавний регістр на С для ущільнення багатства тембрів та густини фортепіанної фактури, в тактах 174–175 верхній голос мелодичної лінії нагадує квартові мотиви пісні «L'homme armé» (*приклад 5*).

The image displays a musical score for a piece titled "Toccata on «L'homme armé»" by M.-A. Hamelin. The score is presented in two systems of staves, each with a treble and bass clef. The first system (measures 17-28) is marked "il tempo ben marcato" and "p sotto voce". The second system (measures 41-47) is marked "poco più aperto" and "pochiss. rit.". The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings. The piece is in a minor key and 3/4 time.

Приклад 2. М.-А. Хамелін Токката оп «L'homme armé»,
тт. 17–28, 41–47 Розділ «Експозиція»

The image displays a musical score for Maurice Ravel's 'L'homme armé'. It consists of seven systems of music, each with a treble and bass clef staff. The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings like 'pp' (pianissimo). Measure numbers 57, 62, 82, 93, and 106 are clearly marked at the beginning of their respective systems. The music is written in a key signature of one flat (B-flat) and a 3/4 time signature.

Приклад 3. М.-А. Хамелін Тоската on «L'homme armé»,
тт. 57–62, 82–93, 106–108. Розділ «Розробка»

148 *Andante*

150 *molto cresc.* *dim.* *rit.* *allarg. rit.*

152 *tempestoso* *fff* *marcato*

The image shows a musical score for a piano piece. It consists of four systems of music, each with a treble and bass clef staff. The first system starts at measure 148 with the tempo marking 'Andante'. The second system starts at measure 150 and includes dynamic markings 'molto cresc.', 'dim.', 'rit.', and 'allarg. rit.'. The third system starts at measure 152 and includes the tempo marking 'tempestoso' and dynamic markings 'fff' and 'marcato'. The music features complex rhythmic patterns and chromatic movement.

**Приклад 4. М.-А. Хамелін Тоската оп «L’homme armé»,
тт. 148–154. «Рекапітуляція»**

156 *a tempo* *fff* *rit.* *molto più sgraziato,* *rit.* *cresc.* *rit.* *a rit.*

159

The image shows a musical score for a piano piece, continuing from the previous system. It consists of two systems of music, each with a treble and bass clef staff. The first system starts at measure 156 with the tempo marking 'a tempo' and dynamic markings 'fff', 'rit.', 'molto più sgraziato,', 'rit.', 'cresc.', and 'a rit.'. The second system starts at measure 159. The music features complex rhythmic patterns and chromatic movement.

**Приклад 5. М.-А. Хамелін Токата on «L’homme armé»,
тт. 166 – 171, 174 – 180**

У тт. 175 поява ввідного тону мі-бекар як домінантного підвищеного VII ступеня забезпечує стійкість до тяжіння у тональність *F-dur* у 176 – 179 тт. Альтеровані акорди у 179 т. вносять вибуховий та підривний штрих до наповненої картини гармонічного хаосу (приклад 5).

Однак замість того, щоб закріпити *F-dur*, автор токати скасовує тональне утвердження та вводить каденцію з 182 т. в *B-dur* на *ff*, створюючи гармонічний каскад акордових послідовностей на *martellato*, а вже з 184–185 тт. композитор слідує гамоподібними пасажами у вигляді 4-х секвенційних послідовностей із ввідним тоном *B* із підняттям рук на легато, змальовуючи фанфари духових інструментів (приклад 6).

Такий прийом завершення токати гармонічно та ритмічно є вирішальним і дає блискучий ефект. Використання чітких ритмізованих октав у низькому регістрі в лівій руці утверджує стійкість тональності субдомінанти *B-dur*. Несподіваний перехід до *S* віддає данину модальному характеру мелодії.

The image displays two systems of a musical score for a piano piece. The top system, starting at measure 181, features a treble clef with a melodic line and a bass clef with a complex accompaniment. Above the treble staff, the text 'акорди від' and 'и тембра' is written. The bottom system, starting at measure 184, continues the piece with similar notation. A dashed line above the treble staff in the second system indicates a continuation or a specific performance instruction. The score includes dynamic markings such as 'fff' and 'p'.

**Приклад 6. М.-А. Хамелін Токата on «L’homme armé»,
тт. 181-187**

Закінчується токата *S B-dur*. Завершенням твору на *T* є раціональним, а будь-який інший вибір інтуїтивним, тому звідси й впливає взаємозв’язок раціонального та інтуїтивного.

Щільність та насичена багатими хроматизованими акордами з використанням терцієвих та секундових зворотів за одночасного поєднання поліінтерваліки – м.2, в.2, в.7, м.7 і т.п., гамоподібного низхідного та висхідного руху, використання ламаних акордів та арпеджіо, постійних низхідних альтерованих інтонацій, оспівуванням основних звуків допоміжними альтерованими вкрапленнями з прихованою поліфонією, контрастами, прихованими регістровими тембральними імітаціями створює картину музичної мови, близької до політонального мистецтва. Використання різних фактурних формул є викликом для піаністів, передбачає високий рівень технічної вправності виконавця, який змушений шукати зручні прийоми для подолання технічних труднощів.

Токата on «L’homme armé» має свою гармонічну мову, яскраво видовжену домінантну педалізацію з т. 166, вимагає потужної легкої кистьової ресори лівої руки (гнучкої кисті), зібраних пальців, супінаційно-ротаційних рухів, що призво-

дить до загально-зміцнювальної розв'язки у вигляді приглушеного плагального кадансу у F-dur, тт. 175–176. Оскільки відсутнє гармонійне програмне виправдання додаткового кадансу в іншій тональності, то звернення М.-А. Хамеліна до субдомінанти виступає як протискладнення або втручання інтуїтивного в раціональне за іншим схематичним відображенням.

Інтуїтивні вторгнення в систему раціонального можуть здатися слухачеві занадто дивовижними, але цим самим концертна п'єса ілюструє тісну взаємозалежність інтуїтивного та раціонального в музиці, а не їх протидію, заслуговує на багатозорові виконання.

Токата як конкурсний твір була презентована у травні 2017 року за підтримки Національного фонду мистецтв на Міжнародному конкурсі піаністів імені Вана Кліберна, де кожен із 30 учасників-піаністів високої вправності та досконалої технічної майстерності в 1 раунді мав можливість виконувати *Toccata on «L'homme armé»* для значної численної світової аудиторії в прямому ефірі каналу medici.tv та інтернет-ресурсі YouTube. Європейське видавництво Джона Кейджа «Edition Peters» надрукувало «Токату» до початку конкурсу. Попри технічні труднощі, які перевищували можливості деяких музикантів, у подарунок було продано більше 300 примірників фортепіанної композиції для концертних виступів у Форт-Ворті. Цей фортепіанний твір виявився популярним і серед учасників конкурсу.

Видатними інтерпретаторами програмної п'єси *Toccata on «L'homme armé»* на конкурсі Fifteenth Van Cliburn International Piano Competition May 25-June 10, 2017 в США, штаті Техас в 1 раунді «Preliminary Recital» конкурсних змагань є піаністи з різних країн світу – Martin James Bartlett, Daniel Hsu, Minhyuk Kim, Сергій Белявський, Yekwon Sunwoo, Su Yeon Kim, Sun-A Park, Rachel Cheung, Tony Yike Yang, Tristan Teo, Eun Ae Lee, Jun Li Bui, Dasol Kim, Honggi Kim, Yutong Sun, Юрій Фаворін, Leonardo Pierdomenico, Alina Bercu, Rachel Kudo, Caterina Grewe, Микита Абросімов, Philipp Scheucher, Han Chen, Ілля Шмуклер, Alyosha Jurinic, Ілля Максимов, Юлія Коцубян, Luigi Carroccia, Madoka Fukami, Kenny Broberg, Ven Hoang, географія яких – Канада, Південна Корея, США, Росія, Китай, Італія, Румунія, Німеччина, Австрія, Хорватія, Польща, Японія. Всі виконавці з витонченим смаком, художньо-піаністичною майстерністю інтерпретували цей твір по-своєму, спираючись на стиль М.-А. Хамеліна та програмність твору. Кожен із них

володів філігранним туше, соковитим звуковидобуттям, презентуючи різні національні фортепіанні школи світу.

«Це технічно вимогливий структурований твір, який вводить тему і спирається на неї, справді цікаво», – прокоментував учасник конкурсу Даніель Хсу, 19 років – бронзовий призер Міжнародного конкурсу 2017 року, який був нагороджений призом за найкраще виконання замовленої конкурсної роботи». Професійна піаністка Марі Кодама, як і М.-А. Хамелін, член журі конкурсу, зауважила, що планує додати Токату до свого концертного репертуару [9].

Висновки. Творча діяльність сучасного канадського піаніста і композитора Марка-Андре Хамеліна є визначним відкриттям та явищем світової музичної спільноти, феноменом у виконавсько-концертній практиці та конкурсній діяльності ХХІ століття. Фортепіанна композиція Тоската оп «L'homme armé» – нова програмна музика, пронизана єдністю раціонального та інтуїтивного у мистецтві.

М.-А. Хамелін в історії створення концертної токати рекомендує посилатися на текст ХV століття, який радить слухачам обережно ставитися до невстановленого озброєного чоловіка, запевняючи, що тривога вже широко поширена і рекомендує кольчугу як самозахист.

Для сучасного слухача «L'homme armé», безумовно, звучить не як пісня про кохання. Завершуючи свою Токату сі-бемолем, М.-А. Хамелін відмовляється від спокою розуму і відчуття остаточності, що приходить із загально-зміцнювальним висновком про те, що озброєна людина справді все ще на свободі. Вона може опинитися де завгодно.

Отже, творча постать М.-А. Хамеліна є відкриттям у сучасному виконавському мистецтві, і конкурсна п'єса Тоската оп «L'homme armé», безперечно, є свідченням високохудожнього мистецтва піанізму ХХІ століття, де проста французька мелодія вплітається і виходить із хаосу та дисонансу.

Однак проблематика дослідження стилевих особливостей у творчій діяльності канадського композитора і піаніста є інноваційною у музикознавчій думці і потребує подальших деталізованих мистецтвознавчих розвідок.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Амлен М.-А. Московская филармония. URL: <https://meloman.ru/concert/mark-andre-amlen-2020-01-27/> (дата доступа: 17.01.2021).

2. Бондаренко О. Токата в українському фортепіанному мистецтві: генеза та шляхи трансформації жанру: дис ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03. Харків, 2017. 196 с.

3. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970 – 1980): в 11 томах [ред. вид. П. Лисенко, Є. Радченко, Л. Стоян та ін.]. Том 10, 1979. С. 178.

4. Тимофеев Я. Интервью «Марк-Андре Амлен: «Период разрушения тональности – самый притягательный в истории музыки» (18.12.2016). URL: <https://www.classicalmusicnews.ru/interview/marc-andre-hamelin-2016/> (access date: 18.01.2021).

5. Bonnie J. Blackburn *Masses on Popular Songs and Syllables*, in Richard Sherr [ed. *The Josquin Companion*]. Oxford University Press, 1999.

6. Denis A. Pryer's article on Dufay in *New Oxford Companion to Music*. Volume 1: A-J; Volume 2: L-Z. Oxford: OUP, 1983.

7. Fallows D. "L'homme armé". *Grove Music Online*, ed. L. Macy (Accessed 2004–2007). (subscription access). (excerpt).

8. Hamelin M.-A. *Toccata on "L'homme armé"*. Leipzig, London and New York: C.F. Peters Corporation, 2016. URL: <http://www.edition-peters.com/product/toccata-on-lhomme-arme/ep68577?TRE00000/> (access date: 15.01.2021).

9. Kaptainis A. *Intuiting the Rational: Marc-André Hamelin's Toccata on «L'homme armé»*, 2019. URL: <http://xn--urnalai-cxb.lmta.lt/wp-content/uploads/2019/06/MKP-17-Kaptainis.pdf> (access date: 17.01.2021).

10. Kaptainis A. *Marc-André Hamelin's imposing Toccata takes Texas / Special to the Montreal Gazette* Publishing date. June 15, 2017. URL: <https://montrealgazette.com/entertainment/marc-andre-hamelins-toccata-takes-texas> (access date: 17.01.2021).

11. Lockwood in *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* (quoted by Peter Phillips, in notes to 1989 recording of the two Josquin masses), 1980.

12. Plamenac Dr. *Editorial Notes*. Johannes Ockeghem. *Collected Works*. Vol.2. American Musicological Society, 1966. P. 376–383.

13. Planchart A.-E. *The Origins and Early History of "L'homme armé"*. *The Journal of Musicology*. Vol. 20, No.3. University of California Press, Summer 2003. Pp. 305–357, 312.

14. Ross A. *Extreme Piano – Playing the unplayable*. *The New Yorker*. Condé Nast. Retrieved 22 January 2017 / 18 December 2000 /.

15. Taruskin R. *Oxford history of Western Music*. Vol.1. Oxford University Press, 2005. P. 485, 498–499.

16. *The Pelican History of Music / ed. Robertson & Stevens*. Vol. 2, 1963.

17. *Toccata on "L'homme armé" by Marc-André Hamelin / VIR-TUAL GALA 2020: A Gift of Music to the Community Marc-André Hamelin Program Notes*. URL: <https://rockportmusic.org/virtual-gala-program-notes/> (access date: 26.01.2021).

18. Woolfe Z. Review: Marc-André Hamelin Connects Past and Present in Kaye Playhouse Recital. *New York Times*. Retrieved 22 January 2017 / 20 July 2015.

REFERENCES

1. Amlen, M.-A. Moscow Philharmony. URL: <https://meloman.ru/concert/mark-andre-amlen-2020-01-27/> (date accessed: 17.01.2021) [in Russian].
2. Bondarenko, O. (2017) Tokata in Ukrainian piano art: genesis and ways of genre transformation: dissertation. art history: 17.00.03. Kharkiv [in Ukrainian].
3. Dictionary of the Ukrainian language. Academic Explanatory Dictionary (1970 – 1980) (1979). In 11 volumes / ed. view. P. Lysenko, E. Radchenko, L. Stoyan and others. Volume 10. P. 178. [in Ukrainian].
4. Timofeev, Y. (2016) Interview «Marc-André Hamelin: «The period of destruction of tonality is the most attractive in the history of music» (12/18/2016). URL: <https://www.classicalmusicnews.ru/interview/marc-andre-hamelin-2016/> (access date: 18.01.2021) [in Russian].
5. Bonnie, J. (1999) Blackburn Masses on Popular Songs and Syllables, in Richard Sherr [ed. *The Josquin Companion*]. Oxford University Press [in English].
6. Denis, A. (1983) Pryer's article on Dufay in *New Oxford Companion to Music*. Volume 1: A-J; Volume 2: L-Z. Oxford: OUP [in English].
7. Fallows, D. (2004–2007) «The Armed Man». *Grove Music Online*, ed. L. Macy (Accessed 2004–2007). (subscription access). (extract) [in English].
8. Hamelin, M.-A. (2016) Toccata on «The Armed Man». Leipzig, London and New York: C.F. Peters Corporation. URL: <http://www.edition-peters.com/product/toccata-on-lhomme-arme/ep68577?TRE00000/> (access date: 15.01.2021) [in English].
9. Kaptainis, A. (2019) Intuiting the Rational: Marc-André Hamelin's Toccata on «The Armed Man». URL: <http://xn--urnalai-cxb.lmta.lt/wp-content/uploads/2019/06/MKP-17-Kaptainis.pdf> (access date: 17.01.2021) [in English].
10. Kaptainis, A. (2017) Marc-André Hamelin's imposing Toccata takes Texas / Special to the *Montreal Gazette* Publishing date. June 15. URL: <https://montrealgazette.com/entertainment/marc-andre-hamelins-toccata-takes-texas> (access date: 17.01.2021) [in English].
11. Lockwood in *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* (1980) (quoted by Peter Phillips, in notes to 1989 recording of the two Josquin masses) [in English].
12. Plamenac, Dr. (1966) Editorial Notes // *Johannes Ockeghem. Collected Works*. Vol. 2. American Musicological Society. Pp. 376–383 [in English].
13. Planchart, A.-E. (2003) The Origins and Early History of «L'homme armé». *The Journal of Musicology*. Vol. 20, No.3. University of California Press, Summer. Pp. 305–357, 312 [in English].

14. Ross, A. (2000) Extreme Piano – Playing the unplayable. *The New Yorker*. Condé Nast. Retrieved 22 January 2017 / 18 December [in English].

15. Taruskin, R. (2005) *Oxford history of Western Music*. Vol.1. Oxford University Press. Pp. 485, 498–499 [in English].

16. *The Pelican History of Music* (1963) [ed. Robertson & Stevens]. Vol. 2 [in English].

17. Toccata on «L’homme armé» by Marc-André Hamelin (2020). *VIRTUAL GALA 2020: A Gift of Music to the Community* Marc-André Hamelin Program Notes. URL: <https://rockportmusic.org/virtual-gala-program-notes/> (access date: 26.01.2021) [in English].

18. Woolfe, Z. (2015) Review: Marc-André Hamelin Connects Past and Present in Kaye Playhouse Recital. *New York Times*. Retrieved 22 January 2017 / 20 July [in English].